

Katja BURGER

Neprilagojena stanovanja kot izziv v procesu deinstitucionalizacije na področju oskrbe starih ljudi

Trend oskrbe starih ljudi se iz institucionalne oskrbe premika v skupnost. Danes velik delež starih ljudi tudi v pozni starosti biva v domačem okolju, ki pogosto ne zagotavlja primernih pogojev za varno in samostojno preživljanje starosti. Posledično morajo sčasoma nekateri od njih kljub svoji želji, da bi starost preživeli v domačem okolju, sprejeti alternativno obliko oskrbe. Ker se v prihodnosti pričakuje, da bodo ljudje svojo starost preživeli v domačem okolju, kjer bosta zagotovljeni potrebna pomoč in podpora za aktivno in varno staranje, je treba pozornost nameniti vprašanju primernosti stanovanj za preživljanje starosti. V tem prispevku se ukvarjam z vprašanjem, kako lahko skupnostne oblike pomoči prispevajo k reševanju težav neprilagojenih stanovanj, kakšne so ovire na področju prilagoditve stanovanj v starosti in kakšne so možnosti nadaljnjega razvoja na tem področju v Sloveniji. Izkazalo se je, da splošnega merila za primerno stanovanje ni mogoče postaviti, saj je to odvisno od individualnih potreb posameznika, hkrati pa ljudje različno opredeljujejo primer-

no stanovanje. Mreža izvajalcev in strokovnih služb je dobro razvita in sodeluje. Največ ovir se kaže v pomanjkanju načrtovanja starosti med starimi ljudmi, pomanjkanju povezave in prenosa informacij med prostovoljci in strokovnimi službami, pomanjkanju zakonodajne osnove za zagotovitev finančnih sredstev in pri vključevanju ustreznega kadra za načrtovanje in izvedbo prilagoditev stanovanj. Eden večjih prispevkov države na tem področju se kaže v predvidenem sprejetju zakona o dolgotrajni oskrbi, ki naj bi zagotovil finančna sredstva za prilagoditev stanovanj, temelječih na pravici posameznika. Velik potencial se kaže tudi v uveljavitvi svetovalnic, ki bi zagotovile celostno obravnavno problematike v skupnosti.

Ključne besede: dolgotrajna oskrba, deinstitucionalizacija, stanovanja starih ljudi, prilagoditev stanovanj, aktivno staranje

1 Uvod

V tem prispevku se ukvarjam z vprašanjem, kako lahko skupnostne oblike pomoči prispevajo k reševanju težav neprilagojenih stanovanj, kakšne so ovire na področju prilagoditve stanovanj v starosti in kakšne so možnosti nadaljnjega razvoja na tem področju v Sloveniji. S trendom deinstitucionalizacije in s tem premikom oskrbe starih ljudi iz institucij v skupnost so se do danes razvile in uveljavile različne oblike oskrbe v skupnosti. Stari ljudje so s tem pridobili možnosti, da uresničijo svojo željo, da starost preživijo v domačem okolju (Berčan idr., 2010). Danes velik delež starih ljudi tudi v pozni starosti biva v domačem okolju. Taki pogoji pa niso zagotovljeni vsem pripadnikom te populacije. Veliko starih ljudi se mora sčasoma zaradi neprimernosti bivalnega okolja odreči svojemu domu in sprejeti alternativno obliko oskrbe. Stanovanja, ki so si jih ti ljudje ustvarili, so zdaj že stara, zaradi zastarele gradnje so pogosto arhitekturno neprimerna, imajo nefunkcionalno razporeditev prostorov ter neugodno in zastarelo opremo (ogrevanje na trda goriva, staro in nefunkcionalno pohištvo), s čimer je po-

vezano tudi ekološko nezdravo okolje (vlažnost v stanovanju, onesnaženost zraka itd.) (Hvalič Touzery, 2005, str. 18–19). Taka stanovanja omejujejo ali celo onemogočajo možnost samostojnega bivanja starega človeka v domačem okolju, ki ob postopnem upadanju motoričnih in kognitivnih sposobnosti določene prostore in opremo v stanovanju vse težje uporablja in jih sčasoma preneha uporabljati. Povečuje se tudi tveganje za padce in druge nesreče, kar pomeni, da samostojno bivanje v domačem okolju postaja vse nevarnejše in vse težje obvladljivo (Kerbler idr., 2020). Fizično bivalno okolje postaja s tem odločilen dejavnik, ki vpliva na možnost preživljanja starosti v domačem okolju (Iwarsson in Wilson, 2006, str. 57) ter je tudi ključnega pomena za zdravo staranje in dobro počutje v starosti. Ker se v prihodnosti pričakuje, da bodo ljudje svojo starost preživeli v domačem okolju, kjer bosta zagotovljeni potrebna pomoč in podpora za aktivno in varno staranje, je treba pozornost nameniti tudi vprašanju primernosti bivalnega okolja za preživljanje starosti.

2 Star človek v domačem okolju

Dom je ena najkompleksnejših dobrin, saj vključuje veliko lastnosti, ki so pomembne za njegovega uporabnika. Stanovanje je temeljna človekova pravica, ki mu poleg strehe nad glavo omogoča tudi stalno bivališče in s tem daje uradno veljavo. Je prostor zasebnosti, ki omogoča oblikovanje samostojnosti, samopodobe in identitete, poleg tega pa tudi domačnost, intimnost in samoto. Za stare ljudi je stanovanje še posebej pomembno, saj v njem preživijo večino svojega časa, je živi spomin na preteklo življenje, nudi zatočišče ob izgubi družbenih vlog, ob nastopu bolezni in oviranosti pa običajno postane središče njihovih dejavnosti (Hvalič Touzery, 2005, str. 15–16). Čeprav se je v zadnjih letih močno povečalo število mogočih oblik bivanja za stare ljudi, večina starostnikov ostaja v lastnem zasebnem stanovanju (Štuhec in Fras, 2010, str. 4). Vzroke za tako odločitev pojasnjujejo raziskave (Berčan idr., 2010), v katerih je bilo ugotovljeno, da si stari ljudje želijo svojo starost preživeti v domačem okolju. Vendar starost s seboj prinese določene ovire in spremembe, z njimi pa tudi povezana tveganja, ki možnost nadaljnega življenja v domačem okolju postavljajo pod vprašaj.

Po mnenju Reed idr. (2004) lahko o kakovostni starosti govorimo, ko starejši človek doseže svoje cilje in ima dovolj finančnih sredstev, da lahko pokrije življenjske stroške, ki poleg zagotovitve osnovnih potreb zajemajo tudi zadostno količino denarja za zagotovitev ustrezne kakovosti življenja. Spremembe na področju državnega financiranja, ki so jim v zadnjih treh desetletjih podvržene države v Evropi in po svetu, so močno omejile zmožnost držav za ohranjanje visoke ravni socialnega varstva. Zagotavljanje ustrezne socialne varnosti je med najpomembnejšimi vrednotami v družbi, ki je še posebej pomembna v starosti. Stari ljudje so namreč bolj ranljivi in negotovi glede svojega položaja v družbi, pogosto pa se soočajo tudi s finančno negotovostjo, saj so večinoma odvisni le od ene vrste dohodka – pokojnine. Zaradi hitrega staranja prebivalstva je danes pokojninski sistem vse manj vzdržan. Posledično se nižajo višine pokojnin, hkrati pa se izdatki povečujejo zaradi slabšanja zdravja in spremenjenih potreb po bivanju v starosti. Pokojnine danes ne zagotavljajo več dohodka, ki je potreben za vzdrževanje ustreznega življenjskega standarda (Kerbler idr., 2020), zato se stari ljudje pogosto znajdejo na pragu revščine. Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije (2017) je leta 2017 16 % upokojencev živelo z dohodki, nižjimi od praga tveganja revščine, in ti so predstavljali večinski delež vseh oseb, živečih z dohodki, nižjimi od praga revščine v Sloveniji.

Ideja o preživljanju starosti v domačem okolju je poleg vprašanja finančne zmožnosti vezana tudi na kakovost stanovanj in stanovanjskih razmer, v katerih živijo stari ljudje. Ti imajo

običajno urejene stanovanjske razmere in so večinoma lastniki svojih stanovanj (Hlebec idr., 2010). V raziskavi, ki so jo opravili Kerbler idr. (2020), je lastništvo stanovanj v Sloveniji prevladujoča oblika pravice uporabe stanovanj, pri čemer delež lastniških stanovanj pri starih ljudeh presega delež lastništva na nacionalni ravni. Največji delež stanovanj imajo v lasti tisti, ki spadajo v najstarejšo starostno skupino (80 let in več). Po ugotovitvah raziskave, ki so jo opravili Hlebec idr. (2010), je med starejšimi večji delež ljudi kot v drugih populacijah, ki živijo v neprimernem stanovanju. Stanovanja, ki so si jih ti ljudje ustvarili v življenju, so zdaj že stara, zaradi zastarele gradnje so pogosto arhitekturno neprimerna, imajo nefunkcionalno razporeditev prostorov ter neugodno in zastarelo opremo (ogrevanje na trda goriva, staro in nefunkcionalno pohištvo), s čimer je pogosto povezano tudi ekološko nezdravo okolje (vlažnost v stanovanju, onesnaženost zraka itd.) (Hvalič Touzery, 2005, str. 18–19). Po ugotovitvah raziskave, ki so jo opravili Kerbler idr. (2020), veliko starejših ljudi v Sloveniji biva v prevelikih stanovanjih in hišah, ki so bile namenjene za večje družine. Med njimi so najranljivejši tisti, ki živijo sami ali s svojim starejšim partnerjem. Na drugi strani se več kot četrtnina starih ljudi sooča s stanovanjsko prikrajšanostjo, saj večina anketiranih v omenjeni raziskavi biva v večstanovanjskih stavbah brez dvigal. Kljub vsem omenjenim pomanjkljivostim stari ljudje po podatkih raziskave izkazujejo visoko stopnjo zadovoljstva z vsemi ključnimi vidiki svojih stanovanj, ki vključujejo razporeditev prostorov, velikost, kakovost in dostopnost. Visoko zadovoljstvo lahko povežemo z navezanostjo na stanovanje in visoko povprečno dolžino bivanja v njem, kar pojasnjuje tudi željo po preživljanju starosti v domačem bivalnem okolju. Vendar pa želja starih ljudi po bivanju v lastnem domu ter visoko zadovoljstvo in navezanost ne pomenijo vedno tudi kakovostnega bivanja in staranja v domačem okolju. Pri oceni zadovoljstva s stanovanjem je treba opozoriti na velik delež t. i. »sprijaznenih« ljudi, ki so zadovoljni tudi v manj primernih bivalnih razmerah, kar je problematično. Nekritično izražanje zadovoljstva s stanovanjskimi razmerami kaže na nepoznavanje meril, ki določajo, kaj je sprejemljiv stanovanjski standard. Zastarela in arhitekturno neprimerna stanovanja pogosto omejujejo ali celo onemogočajo možnost samostojnega bivanja starega človeka v domačem okolju. S starostjo se namreč zmanjšujejo motorične in kognitivne sposobnosti človeka, zaradi česar določene prostore in opremo v stanovanju vse težje uporablja ali jih sčasoma preneha uporabljati. Ob tem se povečuje tveganje za padce in druge nesreče, kar pomeni, da samostojno bivanje v domačem okolju postaja vse nevarnejše in vse težje obvladljivo (Kerbler idr., 2020).

Padci so najpogostejši vzrok za poškodbe pri starejših ljudeh. Raziskave navajajo, da v povprečju vsaj enkrat letno pade vsaka tretja oseba, starejša od 65 let, in vsaka druga, ki je stara 80 let

in več. Do dveh tretjin vseh padcev pride prav v stanovanjih (Kerbler idr., 2020) in ti so povezani tudi z najvišjo smrtnostjo (Voljč, 2010, str. 28). Med dejavnike tveganja za padce štejemo zdravstvene in zunanje oziroma okoljske dejavnike. Zdravstveni dejavniki, ki vplivajo na tveganje za padce, so nestabilnost, oslabelost, vrtoglavica, zmedenost, togost in slaba usklajenost gibov, slabša mišična moč in nadzor drže, slabši vid in sluh, težave z orientacijo in pomnjenjem itd. Med okoljske dejavnike spadajo nevarna tla in robovi, drseče talne podloge in različni drugi predmeti, ki povečajo nevarnost spotikanja, pomanjkljiva osvetljenost, neprimerno zgrajene oziroma vzdrževane stopnice, odsotnost ograj in oprijemal, neustrezno pohištvo itd. (Kerbler idr., 2020). Okoljske nevarnosti v stanovanjih starih ljudi so zelo velike. Po ugotovitvah raziskav, ki jih navajajo Kerbler idr. (2020), vsebuje okoli 80 % domov najmanj eno nevarnost, 39 % pa pet teh in več, po nekaterih drugih raziskavah so tveganja še višja. Okoljski dejavniki so tako najpogostejši vzrok za padce ter jih je mogoče pripisati povečani dovzetnosti starega človeka za nevarnosti v bivalnem okolju zaradi skupnih učinkov starosti in zdravstvenih težav.

Večino padcev in poškodb v domačem okolju je mogoče preprečiti, če se stanovanje pravočasno prilagodi potrebam starega človeka in se odpravijo potencialna tveganja. Vendar pa je ob tem treba razmisliti o kompleksnosti položaja starih ljudi. Stanovanje pomeni za starega človeka hudo finančno breme, saj so za ohranjanje stanovanjskih pogojev, primernih za bivanje, potrebni redni in včasih tudi obsežni vzdrževalni ukrepi in popravila, ki zahtevajo velik del dohodkov starih ljudi. Proces staranja človeka sčasoma za možnost ohranjanja samostojnosti zahteva še več prilagoditev v stanovanju in s tem še dodatne stroške, ki pa si jih stari ljudje pogosto ne morejo več privoščiti, hkrati pa jim take projekte pogosto onemogočajo tudi zdravstveno stanje ter fizična in psihična oslabelost. Iz tega vidika je denar večinoma odločilen dejavnik, ki vpliva na možnost preživljanja starosti v domačem okolju, saj določa obseg prilagoditev, ki si jih star človek lahko privošči za ohranjanje svoje samostojnosti. Ko redni stanovanjski stroški in stroški potrebnih prilagoditev v stanovanju presežejo njegove dohodkovne zmožnosti, je prisiljen iskati alternativne oblike preživljanja starosti (Cassity-Caywood, 2003, str. 232–234). Če želimo slediti trendu in idejam procesa deinstitucionalizacije in ljudem omogočiti, da starost preživijo doma, moramo zagotoviti pomoč in podporo na vseh področjih, ki zadevajo življenje v domačem okolju, vključno z reševanjem kompleksnosti stanovanjske problematike ter ob hkratnem soočanju s slabšanjem zdravstvenega stanja, nizkimi prihodki in socialno izključenostjo starih ljudi.

3 Stanovanje kot pogoj za preživljanje starosti v domačem okolju

Daljša življenjska doba pomeni daljše obdobje življenja z gibalnimi ovirami in nezmožnostmi, zato staranje prebivalstva zahteva od družbe zagotovitev primernih stanovanjskih pogojev za staranje v domačem okolju (Granbom idr., 2016, str. 1–6). Hkrati zdravstvene reforme po zahodnjaškem svetu potrjujejo trend premika geriatrične oskrbe iz institucionalnih v skupnostno oskrbo. S tem naraščajo zahteve, da bivalna okolja starih ljudi omogočajo tudi izvajanje zdravstvene oskrbe. Fizično bivalno okolje tako postaja odločilen dejavnik pri ustvarjanju možnosti preživljanja starosti v domačem okolju (Iwarsson in Wilson, 2006, str. 57) ter je tudi ključnega pomena za zdravo staranje in dobro počutje v starosti. Za starejšo populacijo v Sloveniji je značilen visok delež lastniških stanovanj in hkrati nadpovprečno visok delež tistih, ki živijo na kmetijah oziroma v samostojnih hišah. Večina obstoječih zasebnih hiš in stanovanj je bila zgrajena v 70. letih prejšnjega stoletja. Načrti za te hiše so bili tipski ter so se do danes pokazali kot energetsko in bivanjsko nefunkcionalni. Narašča tudi število tistih, ki živijo sami, kar pogosto vodi v finančno nezmožnost vzdrževanja stanovanja. Posledično bivalni pogoji starih ljudi danes velikokrat ne ustrezajo njihovim potrebam. Ob tem je pogosto oteženo tudi zagotavljanje storitev dolgotrajne oskrbe (Urad za makroekonomske analize in razvoj – UMAR, 2017).

Vpliv primerne stanovanja na samostojnosti in počutje starih ljudi prikazuje pilotska raziskava, ki je bila leta 2006 izvedena na Švedskem. Cilj je bil pridobiti mnenje starostnikov o dostopnosti in uporabnosti njihovih domov pred prilagoditvijo stanovanj in po njej. Rezultati so pokazali, da so prilagoditev stanovanj ter z njo izboljšanje dostopnosti in uporabnosti prostorov privedli do sprememb v vzorcu dejavnosti udeležencev. Pozitivne spremembe so se pokazale v porabi časa za opravljanje določenih dejavnosti, ki se je pri določenih opravilih skrajšal, pri nekaterih pa podaljšal na račun večje neodvisnosti udeležencev, ki pri teh opravilih niso več potrebovali pomoči. Pozitivne spremembe so se pokazale v zmožnostih izvajanja dodatnih in prostočasnih dejavnosti (obiski prijateljev in odhodi v mesto), ki so jih ocenili kot pomembne. Po ocenah udeležencev so se pozitivne spremembe prilagoditev pokazale tudi v kakovosti spanca in s tem izboljšanju ravnovesja med različnimi dnevnimi dejavnostmi. Skoraj dve tretjini 24-urnega obdobja sta postali namenjeni vsakodnevnim življenjskim nalogam in prostočasnim dejavnostim, samo tretjina časa pa je bila potrebna za počitek (Niva in Skär 2006, str. 29–32).

Primernost stanovanja se po teoriji določa s pomočjo različnih konceptov: koncept dostopnosti, koncept hipoteze prilagodljivosti in koncept uporabnosti. Prvi koncept, na podlagi katerega lahko najhitreje damo objektivno oceno o primernosti bivalnega okolja, je koncept dostopnosti, ki je teoretično podkrepjen z ekološko teorijo staranja (ang. *Person-Environment fit theory*) oziroma ekološkim modelom, imenovanim tudi model ujemanja med osebo in okoljem (»P-E fit«) (Slaug idr., 2015, str. 2). Osnovna predpostavka teorije je, da obstaja interakcija med sposobnostmi človeka in zahtevami okolja, kar ima za posledico prilagodljivo vedenje ali negativne učinke (Norin idr., 2019, str. 49). Model torej raziskuje medsebojni vpliv osebe in njenega okolja (Iwarsson idr., 2005, str. 30). Osebna komponenta je pri tem opredeljena v smislu nabora kompetenc (vključno z vidika biološkega zdravja, senzornih in motoričnih veščin in kognitivnih zmožnosti), okolje pa glede na človekove potrebe in ovire oziroma zahteve. Okoljska komponenta je v skladu z uradnimi standardi in normami za fizično okolje, ki so opredeljeni v gradbenih in načrtnih zakonodajnih aktih ter so osnova za nepristransko zanesljivo in veljavno oceno dostopnosti (Iwarsson idr., 2005, str. 30). Pri tem sta Lawton in Simon (1968) ugotovila, da ni nujno, da so fizične ovire v okolju problematične, vendar pri različnih ljudeh povzročajo različno razsežnost težav, ki je odvisna od funkcionalne zmožnosti vsakega posameznika. Na tej ugotovitvi sta osnovala koncept hipoteze prilagodljivosti (ang. *docility hypothesis*), po kateri so posamezniki z nižjo stopnjo funkcionalne zmožnosti občutljivejši na zahteve okolja kot tisti z visoko zmogljivostjo (Iwarsson, 2005, str. 328). S spremembo ene komponente ali obeh lahko dosežemo ravnovesje (»P-E fit«) med zmožnostmi osebe (P) in okoljskimi zahtevami (E) (Norin idr., 2019, str. 49). Ideja, ki torej izhaja iz ekološkega modela in je v okviru okoljske gerontologije opredeljena s pojmom »prilagoditev«, naj bi ponazarjala ujemanje ali ravnovesje med kompetencami osebe in zahtevami okolja. S tem prinaša pomemben vpliv na enega pomembnih vidikov v raziskavah okoljske gerontologije, in sicer na dejavnosti vsakodnevnega življenja (ang. *Activities of Daily Living* – ADL) (Iwarsson, 2005, str. 327–328). Na osnovi ekološkega modela in hipoteze prilagodljivosti je dostopnost torej relativen koncept, ki se izraža kot razmerje med osebno in okoljsko komponento (Iwarsson idr., 2005, str. 30). Ker je osebna komponenta utemeljena na objektivnih informacijah o funkcionalni zmogljivosti, okoljska komponenta pa je skladna z uradnimi normami in standardi za fizično okolje, Fänge in Iwarsson (2005, str. 46–49) menita, da je koncept dostopnosti predvsem objektivne narave. Za ocenitev dostopnosti domačega okolja se v različnih raziskavah uporablja instrument *The Housing Enable*, ki temelji na ekološki teoriji staranja ter švedski zakonodaji o smernicah in standardih za zasnovo stanovanj. Z vidika zagotavljanja dolgotrajnega bivanja je po njunem mnenju pomembno zajeti tudi subjektivni (uporabnostni) vidik. V svoji raziskavi procesa prilagoditve stanovanj

zato poleg koncepta dostopnosti opredelita tudi koncept uporabnosti (ang. *usability*) stanovanja. Uporabnost tvori nabor možnosti v domačem okolju za izpolnitev človekovih potreb, ki temeljijo na podlagi subjektivne ocene osebe o omejevalnem ali podpornem vplivu okolja na dejavnosti (Fänge in Iwarsson, 2005, str. 197). Enako kot koncept dostopnosti tudi koncept uporabnosti temelji na razmerju ujemanja komponent med osebo in okoljem, vendar vključuje še tretjo komponento – dejavnost. Koncept uporabnosti je torej razmerje med ujemanjem komponent med osebo, okoljem in dejavnostjo. Osebna komponenta je pri tem lahko izražena kot funkcionalne zmožnosti osebe, njena motivacija, zmožnost obvladovanja in strategije prilagajanja zahtevam, vloge, navade, interesi itd. Okoljska komponenta je mišljena kot vidik funkcionalnosti fizičnega stanovanjskega okolja glede na subjektivno vrednotenje okolja starega človeka. Komponenta dejavnosti se nanaša na repertoar dejavnosti osebe, ki so opredeljene za določene okoliščine in njene značilnosti (Fänge in Iwarsson, 2005, str. 46). Prilagoditev stanovanja z vidika zagotovitve uporabnosti pomeni odpravo ovir in prilagoditev stanovanjskega okolja, ne samo na podlagi uveljavljenih standardov in norm, ampak tudi glede na oceno, želje in potrebe posameznega človeka. Iz tega izhaja ugotovitev, da splošne opredelitve primerne bivalnega okolja ni mogoče postaviti, saj je odvisna od vsakega posameznika posebej ter od njegovih funkcionalnih zmožnosti in okoliščin oziroma pogojev v njegovem bivalnem okolju. Oceno primernosti bivalnega okolja je zato treba pridobiti s proučevanjem različnih meril v bivalnem okolju, ki prispevajo k varnosti, samostojnosti in dobremu počutju starega človeka, ki biva v njem.

4 Odgovornost za zagotovitev prilagoditve stanovanj

Nepriprilagojenost stanovanja za življenje starega človeka je pogosto vzrok za selitev v institucijo. Prilagoditev stanovanja potrebam starega človeka je namreč povezana z visokimi stroški, ki si jih stari ljudje glede na šibko finančno stanje težko privoščijo, zato taki posegi običajno ostanejo neizvedeni, možnost samostojnega preživljanja starosti v domačem okolju pa je prepuščena sreči in naključju. Če želimo ohraniti samostojnost v domačem okolju in aktivno življenje starih ljudi, je treba pozornost nameniti možnostim podpore pri kritju stroškov prilagoditve stanovanja. Leta 2017 je bila na Švedskem in v Nemčiji izvedena raziskava *Improved Housing Accessibility for Older People in Sweden and Germany: Short Term Costs and Long-Term Gains*, v kateri so s pomočjo simulacije poskušali prikazati potencialen vpliv političnih sprememb na področju dostopnosti stanovanj na stopnjo odvisnosti v dejavnostih vsakodnevnega življenja (I-ADL), uporabo storitev pomoči na domu in s tem povezanimi stroški. Ugotovili so, da so stroški, ki so nastali z

novo politiko odstranjevanja ovir, sicer visoki, vendar je treba upoštevati, da so enkratni, medtem ko se bodo stroški za gospodinjstvo storitve sčasoma ponovili in potencialno povečevali s slabšanjem zdravja. Pri predstavljenem modelu so ugotovili, da bi se po nekaj več kot letu dni na Švedskem ter po dveh letih in pol v Nemčiji začetni stroški nove politike izplačali, po tem času pa bi verjetno prišlo do letnega dobička, ki bi se povečeval z daljšanjem obdobja vzdrževane neodvisnosti v dejavnostih vsakodnevnega življenja (Slaug idr., 2017, str. 10).

Vladne, neprofitne in zasebne organizacije po svetu se te problematike lotevajo z različnimi političnimi pristopi in programi, ki omogočajo reševanje neprilagojenosti stanovanj za bivanje starih ljudi. Pristopi v glavnem zajemajo programe in storitve prilagoditve stanovanj v skupnosti, programe donacij, posojil in povračil stroškov, zakonodajne pristope, ki temeljijo na pravicah oseb z oviranostjo, in pristope gradbene politike za zagotavljanje dostopnosti. Kot vzore, ki bi jim v Sloveniji lahko sledili, v tem prispevku poudarjam Švedsko, Nemčijo in Združeno kraljestvo, ki s programi in storitvami zagotavljajo celostno pomoč pri načrtovanju, izvedbi in financiranju prilagoditev domačega okolja.

4.1 Švedska

Za Švedsko je na splošno značilen visok stanovanjski standard, ki teži k uporabnosti stanovanjskih objektov za vse državljane. Zaradi demografskih sprememb, ki jih povzročata staranje prebivalstva, je Švedska že pred približno 25 leti v zakonodajo o gradnji in stanovanjskih zahtevah vključila določilo dostopnosti za vse državljane ne glede na stopnjo oviranosti. Ker je gradnja novih stanovanj zelo nizka, učinki teh direktiv ne dohajajo hitrih demografskih sprememb (Granbom idr., 2016, str. 1–6). Temu se je Švedska prilagodila z izvajanjem storitev prilagoditve doma, ki so priznane kot javne storitve, krite s strani države in občin, ki sredstva zagotavljajo z obdavčevanjem. V skladu s trenutno zakonodajo donacije, namenjene adaptaciji stanovanj, krijejo celotne stroške intervencij. Zagotovljene so neodvisno od prosilčevega finančnega stanja ali pogoja lastništva oziroma najemniškega razmerja (Slaug idr., 2017, str. 1–13). Pomoč se zagotavlja po značilnem švedskem modelu direktnega izplačila sredstev upravičencu (Fänge idr., 2013). Proces prilagoditve stanovanja se začne na pobudo starega človeka, sorodnikov ali zdravstvenega delavca z oddano prijavo pri organu krajevnih oblasti. Pred prošnjo za pridobitev nepovratnih sredstev se opravi obisk na domu, kjer (običajno) delovni terapevt s človekom opravi pogovor, v katerem opredelita človekove potrebe in potrebne prilagoditve v stanovanju. Delovni terapevt nato izda uradno potrdilo, v katerem je navedena potreba po prilagoditvi stanovanja, in to se priloži k uradni prošnji za dodelitev sredstev. Organ krajevnih oblasti prošnjo obravnava,

oceni in izda uradno odločitev o odobritvi oziroma zavrnitvi dodelitve donacije. V primeru odobritve sta pobuda in odgovornost za izvedbo adaptacije stanovanja predani prosilcu, ki sam poišče izvajalce, se dogovori o potrebnih spremembah in v celoti spremlja proces prilagoditve. Po končani adaptaciji stanovanja se račun pošlje organu krajevnih oblasti, ki dodeli pomoč (Fänge idr., 2013).

4.2 Nemčija

Dobro delujoč stanovanjski trg z močnim najemnim sektorjem in tržno prodajo stanovanjskih nepremičnin nudi široko možnost izbire stanovanj glede na kakovost in ceno. S tem v osnovi vsakemu prebivalcu omogoča dostop do ustreznega življenjskega prostora. Težave in spremembe na stanovanjskem področju večinoma nastajajo kot posledica demografskih sprememb, ki jih v Nemčiji zaznamujejo migracije in staranje prebivalstva. Odgovornost za prilagajanje potrebam je domena lokalnih oblasti, ki načrtujejo spremembe, nov razvoj in preureditev obstoječe stanovanjske in mestne infrastrukture ter ureditev prijaznega okolja za starostnike. Država podpora pri reševanju posledic demografskih sprememb in zagotavljanju primernih stanovanj zagotavlja s finančno pomočjo deželam v obliki posojil in dotacij z nizkimi obrestmi. Državna sredstva, vključno s sredstvi, ki jih prispevajo dežele in občine, so namenjena tudi novogradnji v segmentu najemnih nepremičnin in stanovanjskih nepremičnin, ki jih zasedajo lastniki. Finančna pomoč je na voljo tudi kot del promocije socialnih stanovanj, za katera so od leta 2007 odgovorne dežele. V ta namen letno prejemajo zvezna sredstva v višini 518 milijonov evrov, da se lahko s ciljno usmerjenimi programi financiranja ustrezno odzovejo na spremenjene potrebe trga in prebivalstva ter zagotovijo potrebne prilagoditve okolja in stanovanj. Zagotavljanje posebnih oblik nastanitve v skladu s povpraševanjem (kot so starostno prijazne preusmeritve) je naloga lastnikov, stanovalcev in zasebnih najemodajalcev. Nastajajo starosti prijazna mesta s kratkimi razdaljami, dobro razvitim javnim prevozom, varnimi ulicami in prostori ter dobrim naborom socialne in zdravstvene infrastrukture. Vendar pa sedanja oskrba s stanovanji in javne storitve, namenjene zagotavljanju ustreznih stanovanjskih pogojev, ne zadovoljujejo več potreb starih ljudi. Starostno prijazno predelavo zato v Nemčiji kombinirajo z odstranjevanjem ovir v stanovanjskem okolju in zagotavljanjem ustreznih infrastrukture (Habitat III – National Report Germany, 2015). Storitve prilagoditve stanovanjskega okolja izvaja zasebni sektor, kar pomeni, da se državljani lahko odloči za nakup storitve na trgu, sistem davčnih olajšav pa delno krije stroške. Stroške prilagoditve stanovanja je mogoče povrniti do določenega najvišjega zneska na investicijo in leto (v letu 2017 do 4.000 evrov) iz nemškega sistema zavarovanja (Slaug idr., 2017, str. 2).

4.3 Združeno kraljestvo

V Združenem kraljestvu je dobro razvita mreža dobrodelnih in neprofitnih organizacij, ki z medsebojnim sodelovanjem zagotavlja splošno in celostno pomoč na področju življenja v skupnosti. Prve informacije o dostopnih oblikah pomoči je mogoče pridobiti pri organizaciji (zavodu) za socialno varstvene storitve, ki deluje v okviru krajevnih oblasti in zagotavlja informacije o podporni opremi, prilagoditvah in financiranju. Vsak človek je v starosti upravičen do ocene potreb in svetovanja. Oceno lahko da socialni delavec in delovni terapevt, socialno varstveni zavod pa nato na podlagi meril in ocene potreb odloči o upravičenosti do storitev pomoči. Te lahko vključujejo nakup pripomočkov in opreme, prilagoditev stanovanja in praktično podporo pri gospodinskih opravilih in skrbi za osebno higieno. Če organ lokalne oblasti presodi, da je posameznik upravičen do določenih pripomočkov in manjših prilagoditev, vrednost katerih ne presega 1000 britanskih funtov, zavod za socialno varstvene storitve krije celotne stroške nakupa opreme in manjših prilagoditev stanovanja, ki vključujejo namestitve oprijemal in kratke klančine, ureditev spuščanih robnikov, namestitve pip na vzvod in ureditev zunanje razsvetljave. Vrsto potrebnih prilagoditev priporoči delovni terapevt na podlagi ocene potreb ob obisku. Za večje adaptacije, ki presegajo znesek 1000 britanskih funtov, je kot glavno pomoč mogoče pridobiti subvencijo za osebe z oviranostjo, ki jo zagotavlja javni stanovanjski sklad. Ta krije širok spekter prilagoditvenih del, ki izboljšajo dostopnost stanovanja in zmožnosti za obvladovanje domačega okolja. Višina subvencije se določa na podlagi finančnega stanja in plačilne zmožnosti prosilca, obstaja pa tudi omejitev maksimalne višine subvencije (Age UK, 2019). Za pomoč pri prilagoditvi stanovanja se je mogoče obrniti tudi na lokalno agencijo za stanovanjske izboljšave (ang. *Home Improvement Agency* – HIA). Agencije so neprofitne organizacije, ki jih financirajo in podpirajo lokalna in centralna uprava ter so namenjene podpori starim ljudem, ljudem z invalidnostjo ali nizkimi dohodki pri popravilih, izboljšavah, vzdrževanju ali prilagoditvi domov glede na njihove spreminjajoče se potrebe. Strokovnjak ob obisku na domu opravi oceno posameznikovih potreb, izvede pregled stanovanja ter na podlagi videnega poda informacije in nasvete o obsegu in stroških vseh potrebnih del. Agencije zagotavljajo pomoč pri izbiri izvajalcev del, spremljajo postopek gradnje in urejanje dokumentacije ter nudijo pomoč pri sklepanju pogodb. Na področju financiranja nudijo informacije o finančnih možnostih in nakazilih ter pomoč pri zbiranju sredstev, kar vključuje razpoložljivost donacij zakonskih organov, sprostitev lastniškega kapitala in dostop do posojil, pridobitev neodvisnega finančnega svetovanja, omogočanje dostopa do dobrodelnih sredstev, informiranje o upravičenosti do ugodnosti in morebitnih učinkih določenih okoliščin na upravičenost, zavarovalnih

zahtevkih in prihrankih. Ob obisku na domu je strokovnjak uporabniku v pomoč tudi pri reševanju težav, vezanih na premoženje, pri izpolnjevanju obrazcev, uporabnika pa informira tudi o njegovih pravicah in drugih oblikah podpornih storitev in možnostih različnih oblik nastanitve (Later Life Care, 2019). Pomoč pri zbiranju finančnih sredstev za prilagoditve stanovanja je mogoče dobiti tudi pri skladu za stanovanjske izboljšave (ang. *Home Improvement Trust*), ki skupaj z organom mestne oblasti izvaja program Houseproud, ki starejšim lastnikom stanovanj pomaga sprostiti del lastniškega kapitala, vezanega na stanovanje, in s tem pridobitev dodatnega dohodka iz njihovih domov kljub možnosti nadaljnjega bivanja v njihovem stanovanju (Age UK, 2019).

5 Prilagoditev stanovanj v Sloveniji

Prilagoditve stanovanj v Sloveniji se izvajajo v skromnem obsegu, kar omejuje možnost bivanja v domačem okolju. Ukrepi za podaljševanje bivanja starejših v njihovih domovih, prilagojenih na način, ki omogoča samostojnost in kakovostno življenje, zmanjšujejo potrebo po institucionalizaciji, ki je s tem preložen na poznejši čas ali postane popolnoma nepotrebna. S tem se tak vložek države hitro povrne na račun nižjih stroškov za plačevanje institucionalne oskrbe (Kerbler idr. 2020).

Slovenija je do zdaj pri vprašanju neprimernosti stanovanj za bivanje starejših ljudi storila to:

- Sprejetje zakonodajnih usmeritev in ukrepov, ki temeljijo na vključenosti in samostojnosti invalidov in oseb z oviranostmi v javnem in zasebnem življenju. Ti ukrepi med drugim določajo dostopnost javnih zgradb in zasebnih stanovanj in dostop do storitev, ki so pomembne za samostojno življenje invalidov (Majcen, 2017).
- Sprejetje Strategije dolgožive družbe (UMAR, 2017), ki postavlja vsebinski okvir za izvedbo potrebnih sprememb, s čimer sledi tudi mednarodnim dokumentom in pobudam na temo odzivanja na demografske spremembe. Na področju stanovanj predvideva izvajanje prilagoditev bivalnega prostora za (podaljšano) samostojno življenje starejših v domačem okolju, ki se mora vključiti v različne politike (stanovanjske, socialne in prostorske), in iskanje strategij lažje zamenjave ali prodaje stanovanjskega premoženja za nakup ali najem varovanega ali manjšega stanovanja ter razvijanje starosti prijaznih mest in skupnosti, v katerih bodo zagotovljene možnosti za stalno vključenost starejših v vse vidike družbenega življenja v njihovih skupnostih v skladu z njihovimi potrebami, željami in sposobnostmi (UMAR, 2017).
- Izdaja priročnika Univerzalna stanovanjska graditev s strani Ministrstva za okolje, s katerim poskuša to o pomenu dostopnosti izobraziti vse posameznike in organi-

zacije, ki lahko pripomorejo k izboljševanju dostopnosti objektov in prostorskih ureditev. Cilj priročnika je ozaveščanje o pristopu »oblikovanje za vse« za izdelke, storitve in okolje. Z izdajo poskuša slediti konvenciji Združenih narodov o pravicah invalidov in drugim pravnim zavezam, ki določajo, da so invalidi in drugi funkcionalno ovirani enakopravni drugim uporabnikom prostora in storitev (Majcen, 2017).

- Nevladna organizacija Zveza društev upokojencev Slovenije se je leta 2011 pridružila mednarodnemu projektu HELPS, v okviru katerega so se ukvarjali s temo, kako izboljšati kakovost bivanja v starosti. Kot rezultat sodelovanja v projektu je bila sprejeta odločitev, da Zveza društev upokojencev Slovenije s pomočjo svoje široko razpredene mreže društev prispeva k osveščanju in informiranju starejših o kakovostnem bivanju v starosti (Ogrin, 2018, str. 36–38). Jeseni 2012 se je v prostorih Zveze društev upokojencev Slovenije (ZDUS) v Ljubljani odprla svetovalnica za izboljšanje bivanja starejših, namen katere je bila podpora starejšim pri iskanju optimalne rešitve glede bivanja v starosti ter osveščanje in spodbujanje prebivalstva k fleksibilnejšemu razmišljanju in odločanju o mogočih načinih bivanja v času starosti. Svetovalnica zaradi ustavitve financiranja danes ne deluje več (ZDUS, 2021).
- Leta 2013 je bila izdana brošura Roka Grdiše in Pavla Koltaja Majhni posegi za velike učinke – prilagoditve bivalnega okolja in uporaba pripomočkov za starejše (Ogrin, 2014b, str. 49). Na predstavitvah so spodbujali preventivno delovanje in dejstvo, da lahko že z osnovnimi prilagoditvami, ki so primerne tudi za ljudi z nizkimi dohodki, bistveno povečamo varnost bivanja starejših v domačem okolju. V naslednjem letu so izdali in natisnili obnovljeno različico, v kateri so predstavili tudi vzorčno prilagoditev stanovanja (tudi slikovno), vključno s ceno prilagoditve, ki je znašala 170 evrov, okvirna cena priporočenih naknadnih prilagoditev pa se je gibala okoli 490 evrov.
- Na Urbanističnem inštitutu RS opravljajo različne raziskave, vezane na stanovanjske okoliščine starih ljudi. V okviru raziskovalnega projekta Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) in založbe Urbanističnega inštituta Republike Slovenije je leta 2020 izšla znanstvena monografija Bivanje v starosti (Kerbler, Filipovič Hrast in Sendi, 2020). V knjigi je predstavljen obsežen in podroben pregled različnih vidikov bivanja starejših ljudi v Sloveniji ter tudi rešitve in priporočila za dvig kakovosti bivanja v starosti. V okviru raziskovalnega projekta The Model of Quality Aging in Place in Slovenia – QAPS (Model za staranje starejših v domačem bivalnem okolju v Sloveniji), financer katerega je prav tako ARRS, je leta 2020 izšel tudi priročnik Stanovanje v starosti s podnaslovom Prilagoditve domačega okolja za kakovostno bivanje (Železnik, Sendi in Kerbler, 2020). Namenjen je strokovnjakom, ki se ukvarjajo s proučevanjem in načrtovanjem prostora, in posameznikom, ki si zase in svoje bližnje želijo, da bi lahko v svojih domovih čim dalj časa živeli samostojno, varno, zdravo in zadovoljno (Urbanistični inštitut Republike Slovenije, 2021).
- Študenti Fakultete za socialno delo in Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani so v projektu Svoboda gibanja ljudi z demenco raziskovali življenjski svet oseb, obolelih za demenco, in spoznavali spremembe, ki jih ta bolezen prinaša v njihovo bivalno okolje. Pri iskanju ustreznih rešitev za prilagoditev njihovega bivalnega okolja so v sodelovanju s podjetjem Akademija cvetja – Floweracademy.si, Sabina Šegula s. p., in Gerontološkim društvom Slovenije leta 2019 nastale smernice, ki nudijo priporočila za ureditev varnega in spodbudnega zunanjega in notranjega bivalnega okolja za osebo z demenco. Smernice so trenutno edina v Sloveniji obstoječa literatura, ki je namenjena načrtovanju bivalnega okolja za ohranjanje življenja ljudi z demenco v domačem okolju (Mali idr., 2019).
- Inštitut Antona Trstenjaka je razvil in na terenu širi program za preprečevanje padcev v starosti, v katerem je velik del vsebine posvečen pregledu stanovanja in njegovemu prilagajanju za varno življenje (tudi program Varno staranje je deloma posvečen temu) (Ramovš, 2018, str. 43).
- Na podlagi diplomskega dela arhitekta Roka Grdiše je izšel Priročnik za načrtovanje sodobnih oblik bivanja starih ljudi (2010), v katerem so zajete natančne smernice za velikost in ureditev domačega okolja, ki staremu človeku zagotavlja možnost samostojnosti in kakovostnega bivanja.
- Na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani je leta 2017 študijska skupina programa Dom, kultura bivanja, oprema in prenova pod mentorstvom Barbare Železnik Bizjak oblikovala merila za prepoznavanje kritičnih in potencialno problematičnih mest v stanovanju. Izdali so brošuro Kako varen je vaš dom? VODNIK po varnem stanovanju ZA STAREJŠE, v kateri s pomočjo vprašanj in odgovorov ozaveščajo o nevarnosti v domačih prostorih (Železnik Bizjak idr., 2017).
- Leta 2019 je bil v Idriji uspešno izveden projekt Mladi starci. Cilj tega je bil spodbuditi arhitekto in prostorske načrtovalce k razmisleku o uporabniku, ki šele nastaja (Mladi starci, 2019). V letu 2020 je izšla tudi publikacija MLADI STARCI o staranju in prostoru, ki vključuje veliko splošnih podatkov o povezavi med staranjem in prostorom, rezultate medgeneracijske delavnice, izvedene v okviru projekta v sodelovanju z dijaki Gimnazije Jurija Vege in člani Društva upokojencev Idrija, ki so skupnimi moči pripravili nekaj predlogov za bivanje v

Idriji in študije primerov iz tujine (Martinčič, Pavšič in Mervic, 2020).

- Predlog Zakona o dolgotrajni oskrbi (Vlada Republike Slovenije, 2021) v 32. členu določa pravico posameznika do storitev za krepitev in ohranjanje samostojnosti, ki vključuje storitve za krepitev in ohranjanje samostojnosti in zmanjšanje potrebo po pomoči oziroma preprečevanje poslabšanja stanja upravičenca, storitve psihosocialne podpore, storitve postdiagnostične podpore osebam s sindromom demence in storitve svetovanja za prilagoditev bivalnega okolja.

Prilagajanje obstoječih stanovanj je za arhitekturo nov, velik izziv, s katerim bo »delala popravni izpit« za številne neprimerne načrte hiš pred desetletji (Ramovš, 2014, str. 58). Prvi korak je posodobitev predpisov gradnje na nacionalni ravni, saj so prav nepopolni in napačni predpisi po mnenju različnih avtorjev večinoma prispevali k nefunkcionalni in neprilagodljivi zasnovi in gradnji objektov za različne uporabnike. S posodobitvijo predpisov, nasveti in strokovno izvedbo prilagoditev stanovanj bi lahko v prihodnje omogočili splošno in prilagodljivo gradnjo novih stanovanj in stanovanjskih hiš za vse življenje (Granbom idr., 2016, str. 1–6).

Zagotavljanje pogojev, ki omogočajo staranje v domačem okolju, zahteva tudi širjenje znanja o težavah dostopnosti in pojavnosti stanovanjskih ovir v običajnih stanovanjskih objektih med vsemi akterji zasebnega gradbenega sektorja in tudi celotne populacije (Granbom idr. 2016, str. 1–6). Stari ljudje so običajno nenaklonjeni obnovam stanovanj, zaradi nizkih dohodkov pa tudi ne kažejo zanimanja za take posege. Misel na prenovo je pogosto prežeta s strahom, negotovostjo in nezaupanjem, saj se bojijo visokih stroškov ter tudi posegov v svoj vsakdanji mir in rutino. (Kerbler idr., 2020). V Koreji so leta 2015 izvedli eksperiment o učinkovitosti izobraževalnih programov o upadu zmogljivosti in adaptaciji domov za preprečevanje padcev starih ljudi, s katerim so želeli prikazati vpliv izobraževanja na pripravljenost starih ljudi z nizkimi dohodki, živečimi na zapuščenem območju Koreje, za prilagoditev stanovanj. Izkazalo se je, da so tudi stari ljudje z nizkimi dohodki, ki so bili deležni primernega izobraževanja, pokazali izboljšanje na področju upada zmogljivosti in pokazali pozitivne spremembe v pripravljenosti sprejemanja stanovanjske adaptacije v namen preprečevanja padcev, precejšnje število starih ljudi pa je že med izobraževanjem izvedlo nekatere stanovanjske izboljšave. Učinki preprečevanja padcev, ki bi se lahko pokazali z uvedbo izobraževalnih programov o prilagoditvi stanovanj, imajo potencial za zmanjšanje socialno-ekonomske izgorelosti kot posledica padcev (Jang in Lee, 2015, str. 667–668).

Za prilagoditev bivališč starejših bi država morala omogočiti najem ugodnih kreditov ter po zgledu Nemčije in Velike

Britanije vzpostaviti mrežo svetovalnic za prilagajanje stanovanj (Kerbler idr., 2020). Obseg prilagoditve stanovanja je večinoma povezan s ceno investicije in obsegom manjših do srednje velikih gradbenih del in tehničnih izboljšav, trenutno stanje in potrebe človeka pa so tiste, ki narekujejo potrebne spremembe za življenje v domačem okolju. Subjektivne odločitve glede primernosti stanovanja so pogosto napačne, saj stari ljudje zadovoljstvo bivanja ocenjujejo napačno, zato sta nepogrešljiv del dobre individualne prilagoditve stanovanja kakovostno svetovanje in praktična podpora pri gradnji. Glavna dejavnost svetovalnic je svetovanje neposredno v stanovanju, pri čemer se rešitev poišče v sodelovanju s starim človekom, določi se, katere rešitve so smiselne in kako bo potekala izvedba prilagoditve (Grdiša, 2010). Tukaj se kot pomemben akter kaže vloga socialnega dela. Socialni delavec je tisti, ki vstopa v domače okolje uporabnikov, kjer skupaj z njimi naredi oceno potreb in pripravi osebni načrt izvajanja pomoči. Ima specifične spretnosti in znanja, ki so potrebna za raziskovanje potreb starih ljudi in iskanje odgovorov nanje ter tudi znanja drugih strok, ki zadevajo obdobje starosti (Mali, 2016, 63). Ob dialogu v okviru delovnega odnosa ima socialni delavec možnost z uporabnikom spregovoriti o preživljanju starosti v domačem okolju, o tveganjih in primernosti stanovanja za varno preživljanje starosti ter z upoštevanjem konceptov etike udeležnosti in perspektive moči prispevati z nasveti in informacijami pri načrtovanju izboljšanja pogojev za bivanje doma (Čačinovič Vogrinčič idr., 2011). Socialno delo je stroka, ki prek socialnih transferjev razpolaga tudi z državnimi finančnimi sredstvi in tako lahko prispeva k reševanju stisk ranljivih skupin, zato je njegova vloga pri vprašanju prilagoditev stanovanj nepogrešljiva (Mali in Leskovšek, 2015, str. 4).

Vir za zagotavljanje ustreznega stanovanjskega varstva starejših v prihodnje so tudi družinski transferji. Za Slovenijo je po podatkih Evropske komisije (2007) značilna relativno visoka stopnja medgeneracijske povezanosti, kar pomeni, da je večina otrok pripravljena plačevati oskrbo za svoje starše. Ožje sorodstvo ima tako pomembno vlogo pri skrbi za starejše, pri čemer je delitev stroškov za stanovanjsko varstvo stvar družine (predvsem otrok), zlasti v povezavi z dedovanjem nepremičnine starejšega družinskega člana. Vendar pa je le finančna pomoč družinskih članov pri oskrbi starejših premalo. Za ustrezno stanovanjsko varstvo in oskrbo v starosti bi poleg finančne pomoči družinskih članov in države morala prispevati tudi družba kot celota. To bi bilo mogoče z vzpostavitvijo sistema socialnega zavarovanja za dolgotrajno oskrbo, ki bi ob pokojninskem in zdravstvenem zavarovanju predstavljal tretji sistem, ki ga financira delovno aktivno prebivalstvo. K reševanju te problematike lahko veliko prispeva razširitev konverzije nepremičnim v dohodek, ki bi starejšim ljudem omogočal, da ostanejo v svojem domu čim dalj časa in si zagotovijo dodaten dohodek za preživetje, obenem pa bi lahko pokrili manjkajoče stroške

s prehodom v institucionalno oskrbo, vendar te možnosti pri nas (še) ne razvijamo. K vzpostavitvi instrumentov bi morala veliko prispevati vlada, zlasti z zagotovitvijo ustrezne zakonodaje in nadzora, ter banke in zavarovalnice, ki bi omogočile dostopnost ustreznega stanovanjskega in hipotekarnega trga. Pri tem bo treba pozornost nameniti tudi cenovni dostopnosti storitve, pri čemer svetovalci in izvajalci ne bi smeli biti preveliko finančno breme za starega človeka, trajanje prenove bi moralo biti natančno opredeljeno, cene pa jasne in vnaprej določene. Poskrbeti je treba tudi za zagotovitev sofinanciranja prilagoditev in preproste postopke za uveljavljanje in pridobitev subvencij. Zagotoviti bo treba nadzor in natančnem seznam preverjenih svetovalcev in izvajalcev na občinski ravni, ki lahko pri prilagoditvah stanovanj nudijo tudi strokovno pomoč. Tako bi lahko starim ljudem olajšali odločitev prilagoditve in skrbi glede izvedbe (Kerbler 2012, str. 110–111).

7 Metodologija

Podatke sem zbrala s pomočjo delno standardiziranih intervjujev, pri čemer sem sestavila vprašalnik, ki mi je služil kot vodilo za odpiranje tem pogovora. Opravila sem skupinski intervju s tremi prostovoljkami Društva upokojencev Celje, Mestne četrti Dolgo polje, ki lahko kot strokovnjakinje iz izkušenj podajo svoje videnje položaja in prizadevanja starejših na tem področju, in vidik strokovnih služb, ki v okviru svojih pristojnosti vstopajo v stanovanja starih ljudi, kjer izvajajo svetovanje, oskrbo in pomoč. Strokovni delavci so bili vodja Centra za pomoč na domu Celje, ki deluje v okviru Doma ob Savinji, fizioterapevtka Doma ob Savinji Celje, ki z znanjem in usposabljanji sodeluje in podpira socialne oskrbovalke za izvajanje pomoči na domu, delovno terapevtko Doma ob Savinji Celje, ki v okviru svojih zmožnosti prav tako prispeva nasvete za kakovostno življenje v domačem okolju, in vodjo podjetja CRI, ki se ukvarja s prodajo medicinskih in ortopedskih pripomočkov in je prav tako v sodelovanju s Centrom za pomoč na domu Celje vključen v izvajanje prilagoditev stanovanj starih ljudi. Z intervjuji sem zajela strokovno in uporabniško perspektivo razumevanja in soočanja s problematiko neprimernosti bivalnega okolja za preživetje starosti v domačem okolju, kar mi je omogočilo celosten pogled na problematiko. Moj namen je bil pridobiti vpogled v trenutno ozaveščenost strokovnih delavcev in starostnikov na tem področju, strategije soočanja s to problematiko, najpogostejše ovire, s katerimi se običajno srečujejo na tem področju, obstoječe oblike podpore in pomoči ter identificiranje dodatnih oblik pomoči in strategij delovanja, ki nudijo osnovo in možnosti za nadaljnji razvoj storitev na tem področju.

8 Ugotovitve in razprava

Danes velik delež starih ljudi v pozni starosti biva v domačem okolju, med njimi pa je tudi večji delež ljudi kot v drugih populacijah, ki živijo v neprimernem stanovanju (Hlebec idr., 2010). Veliko starih ljudi se mora sčasoma zaradi neprimernosti bivalnega okolja odreči svojemu domu in sprejeti alternativno obliko oskrbe. Stanovanja, ki so si jih ti ljudje ustvarili v življenju, so zdaj stara, zaradi zastarele gradnje so pogosto arhitekturno neprimerna, imajo nefunkcionalno razporeditev prostorov ter neugodno in zastarelo opremo (ogrevanje na trda goriva, staro in nefunkcionalno pohištvo), s čimer je povezano tudi ekološko nezdravo okolje (vlažnost v stanovanju, onesnaženost zraka ...) (Hvalič Touzery, 2005, str. 18–19). Taka stanovanja omejujejo ali celo onemogočajo možnost samostojnega bivanja starega človeka v domačem okolju, ki ob postopnem upadanju motoričnih in kognitivnih sposobnosti določene prostore in opremo v stanovanju vse težje uporablja in jih sčasoma preneha uporabljati. Povečuje se tudi tveganje za padce in druge nesreče, kar pomeni, da samostojno bivanje v domačem okolju postaja vse nevarnejše in vse težje obvladljivo (Kerbler, idr., 2020).

V intervjujih se je potrdilo, da večina starih ljudi ne živi v primernem bivalnem okolju. V domačih okoljih jih namreč ogrožajo arhitektonske ovire (velikost stanovanja, stopnice), neprimerna oprema (visoke kadi, zakonske postelje) in ovire v organizaciji prostora (prenapolnjeni in pretemni prostori). Primernost stanovanja se po teoriji določa s pomočjo različnih konceptov: koncept dostopnosti (Slaug, idr., 2015, str. 2), koncept hipoteze prilagodljivosti (Lawton in Simon, 1968) in koncept uporabnosti (Fänge in Iwarsson, 2005, str. 197). Na osnovi ekološkega modela in hipoteze prilagodljivosti je dostopnost relativen koncept, ki se izraža kot razmerje med osebno in okoljsko komponento (Iwarsson, idr., 2005, str. 30). Ker je osebna komponenta utemeljena na objektivnih informacijah o funkcionalni zmogljivosti, okoljska komponenta pa je skladna z uradnimi normami in standardi za fizično okolje, sta Fänge in Iwarsson (2005, str. 49) prepričana, da je koncept dostopnosti predvsem objektivne narave. Z vidika zagotavljanja dolgotrajnega bivanja je po njunem mnenju pomembno zajeti tudi subjektivni (uporabnostni) vidik (Fänge in Iwarsson, 2005, str. 46), ki ga vključuje koncept uporabnosti. Na pomen subjektivnega vidika pri vprašanju primernosti stanovanj so opozorile tudi sogovornice, ki opažajo, da stari ljudje primerno bivalno okolje razumejo drugače kot strokovni delavci ter kot je določeno s standardi in normativi. Pri tem se kaže razhajanje med objektivno oceno primernosti stanovanja in subjektivno oceno, ki se nanaša na uporabnost. Poleg tega se je izkazalo, da starejši ljudje posvečajo premalo pozornosti ustreznosti stanovanjskega okolja, kar potrjujejo tudi Kerbler idr. (2020). Prepričani so

namreč, da stanovanja ustrezajo njihovim bivalnim potrebam, zato so običajno nenaklonjeni obnovam stanovanj, prav tako zaradi nizkih dohodkov ne kažejo zanimanja za take posege.

Cilj prilagoditve, ki so ga poudarile sogovornice, je popolna odstranitev ovir. Pri tem se poleg gradbenih značilnosti bivalnega okolja pojavljajo številne težave in ovire, ki zavirajo ali celo onemogočajo prilagoditev. Te se kažejo na ravni posameznika in skupnosti, strokovnih služb, izvajalcev in države. Prav tako se na vseh ravneh kažejo vloge, s katerimi posamezni akterji prispevajo k reševanju problematike, in tudi možnosti nadaljnega razvoja na tem področju.

8.1 Raven posameznika in skupnosti

Misel na prenovo je pogosto prežeta s strahom, negotovostjo in nezaupanjem, saj se stari ljudje bojijo visokih stroškov ter posegov v svoj vsakdanji mir in rutino (Kerbler idr., 2020). Pri tem so sogovornice ugotovile, da jim stisko povzroča že sprememba sama po sebi. Ob tem sta bila kot oviri poudarjena čustvena navezanost na ureditev ter videz prostora in predmetov v njem. Pogosto je tudi precenjevanje lastnih zmožnosti, zaradi česar stari ljudje o možnostih preventivnega delovanja za preprečevanje padcev in ohranjanje samostojnosti ne želijo razmišljati. Opozorile so tudi na nepremišljene odločitve starih ljudi, ki se po upokojitvi pogosto preselijo na svoje vikende, običajno na podeželje in pogosto za to, da svoje mestno stanovanje predajo svojim otrokom. Ob tem ne razmišljajo o tveganjih, ki jih prinaša starost in pomenu dostopnosti različnih storitev. Sogovornice so opozorile na težavo slabe informiranosti starih ljudi o primernosti bivalnega okolja. Izkazalo se je namreč, da stari ljudje svoje bivalno okolje kljub oviram pogosto opredeljujejo kot primerno, kar potrjuje tudi raziskava Kerblerja idr. (2020), v kateri se je potrdilo, da stari ljudi izkazujejo visoko stopnjo zadovoljstva z vsemi ključnimi vidiki svojih stanovanj. Zadovoljstvo povezujejo z navezanostjo na stanovanje in visoko povprečno dolžino bivanja v njem. Pri tem opozarjajo na velik delež t. i. »sprijaznjenih« ljudi, ki so zadovoljni tudi v manj primernih bivalnih razmerah. Sogovornice so ugotovile, da stari ljudje zaznajo zmanjšano uporabnost pogosto sprejmejo kot dejstvo in pomanjkljivosti kompenzirajo s prilagoditvijo svojih dejavnosti in koriščenjem drugih možnosti, ki so na voljo. Kerbler idr. (2020) nekritično izražanje zadovoljstva s stanovanjskimi razmerami povezuje z nepoznavanjem meril, ki določajo, kaj je sprejemljiv stanovanjski standard, kar so potrdile tudi sogovornice. Kot težava je bil poudarjen tudi nizek socialni položaj starih ljudi, še posebej žensk, vdov, ki prevladujejo v populaciji. Pokojnine danes ne zagotavljajo več dohodka, ki je potreben za vzdrževanje ustreznega življenjskega standarda, in večina starih ljudi biva v slabo vzdrževanih hišah na podeželju, kjer je razpoložljivost različnih oblik pomoči in storitev manjša oziroma so te slabše dostopne. Posledice tega se kažejo

v fizičnem in duševnem zdravju starejšega človeka ter njegovem družabnem življenju, kar vodi v osamljenost, socialno izključenost in izolacijo (Kerbler idr., 2020). Iz tega izhaja odvisnost posameznika od socialne mreže. Ko človek oslabi, potrebuje pomoč bližnjih, ki pa so danes pogosto odsotni. Star človek je posledično prepuščen sam sebi, saj nima nikogar, ki bi mu lahko pomagal pri prilagoditvi bivalnega okolja. Sogovornice so opozorile celo na pogosto finančno izkoriščanje starih ljudi s strani bližnjih. Kot druga težava, vezana na socialno mrežo, je bil s strani sogovornic poudarjen strah bližnjih sorodnikov pred spremembami in nespreejemanje slabšanja zdravstvenega stanja posameznika. Posledično pogosto precenjujejo posameznikove zmožnosti in zavračajo potrebne spremembe, kar vodi v povečano tveganje za nesreče ter s tem ogroženo varnost in samostojnost starega človeka v bivalnem okolju. Nenaklonjenost sorodnikov prilagoditvi pomeni tudi vprašljivost zagotovitve potrebne pomoči staremu človeku pri informiranju, organizaciji in financiranju prilagoditve, kar pomeni, da bo ta kljub morebitni želji po prilagoditvi verjetno še naprej živel v neprimernem okolju. Poudarjeno je bilo tudi pomanjkanje informiranosti o pravicah starih ljudi in obstoječih oblikah pomoči. Izkazalo se je namreč, da niti aktivni stari ljudje, kot so prostovoljci v društvu upokojencev, niso popolnoma seznanjeni s ponudbo storitev, ki je na voljo v lokalnem okolju. Tukaj bi svojo vlogo morali učinkoviteje opraviti strokovni delavci in izvajalci, ki bi morali stare ljudi seznanjati z njihovimi pravicami, mogočimi oblikami pomoči in preventivnim delovanjem za preprečevanje padcev in ohranjanje samostojnosti.

Na ravni skupnosti se kot velika ovira pojavlja dojemanje starosti kot tabu teme, ki pa jo lahko povežemo z drugo oviro, ki izhaja iz odsotnosti načrtovanja starosti. Sogovornice so poudarile, da je za starejšo populacijo zelo značilno zanižanje starosti, zaradi česar se stari ljudje o njej ne pogovarjajo ter tako tudi ne razmišljajo o tveganjih in možnostih za njihovo preprečevanje. Tretja ovira na ravni skupnosti, ki so jo navedle sogovornice, so omejitve pri izvajanju medsebojne pomoči. Na ravni skupnosti so lahko za odpravo ovir v veliko pomoč društva in organizacije za upokojence. Medsebojno povezovanje, podpora, pomoč in skupne socialne akcije se že dobro uresničujejo s pomočjo nevladne organizacije Zveze društev upokojencev Slovenije, ki je ena od vodilnih organizacij na področju raziskovanja bivanja starejših pri nas. Z vključevanjem v različne mednarodne projekte pomembno prispeva k razvoju storitev in inovacij na področju bivanja starih ljudi v domačem okolju (Ogrin, 2018, str. 36–38). Pod njenim okriljem se izvaja tudi program Starejši za starejše – Starejši za višjo kakovost življenja doma (ZDUS, 2021), v okviru katerega delujejo moje sogovornice. Vloga starih ljudi se tukaj kaže v zagotavljanju laične oblike pomoči, spodbujanju socialne akcije in medsebojnem povezovanju ter s tem v uresničevanju koncepta aktivnega staranja. Prostovoljke društva upokojencev

izvajajo »detektorsko dejavnost«, kot so jo poimenoval same in ki je bila s strani strokovnih delavk prikazana kot nujno potrebna za pravočasno zagotovitev primerne oskrbe in pomoči. Medsebojna podpora in pomoč starejših lahko prispevata k izboljšanju splošnega položaja starejših, saj z zagotavljanjem socialnih stikov preprečuje osamljenost in prispeva k širitvi socialne mreže, s čimer se lahko omogočita hitrejši in lažji prenos informacij med uporabniki in strokovnimi službami in pravočasno interveniranje v primeru stisk. Vloga starejših se kaže tudi v prizadevanjih za sprejemanje starosti kot del življenja, odpiranju pogovorov na to temo ter s tem sprožanje razmisleka o tem in načrtovanja starosti. Opažajo da veliko ljudi po upokojitvi in izgubi vlog brezciljno in neaktivno obsedi doma ali se umika v samoto na podeželje. Sogovornice menijo, da bi bilo treba spremeniti miselnost mlajših starih ljudi, zaradi česar si močno prizadevajo za večje vključevanje in povezovanje starostnikov s pomočjo društev upokojencev, dobre možnosti pa vidijo tudi v programih priprave na upokojitev.

8.2 Raven izvajalcev in strokovnih služb

Strokovne službe imajo na področju prilagoditve stanovanj trenutno omejene možnosti podpore. Med izvajanjem pomoči in oskrbe na domu so si s prakso nabrale številna znanja, izkušnje in resurse, s katerimi lahko pomagajo uporabnikom. Prva in verjetno najpomembnejša vloga pri načrtovanju preživljanja starosti v domačem okolju je vloga socialnega delavca, ki vstopa v domače okolje uporabnikov in je pogosto prvi stik starega človeka s strokovnimi službami. Glavni strategiji, s katerimi lahko socialni delavci prispevajo k načrtovanju domačega okolja, sta osebno načrtovanje in izdelava osebnega načrta skupaj z uporabnikom. Kot je povedala sogovornica, imajo socialni delavci znanja, dobre metode in tehnike, kako raziskati uporabnikov življenjski svet in njegovo biografijo, kar potrjuje tudi Mali (2016, str. 63). Ob tem se v načrtovanje vključuje tudi uporabnik kot strokovnjak na podlagi izkušenj, ki da subjektivno oceno ustreznosti in potrebnih prilagoditev in s tem zagotavlja osnovo za zagotovitev čim boljšega ujetja po načelu oseba-okolje-aktivnost (Fänge in Iwarsson, 2005, str. 46). Pri tem socialni delavec pogosto nastopa v vlogi informatorja, zato je pomembno, da dobro pozna merila za primerno ureditev bivalnega okolja v starosti. V primeru izraženih tveganj skupaj z uporabnikom izdelata tudi oceno tveganj in načrt varnosti. Ko je osebni načrt dobro izdelan ter pomoč in podpora zadostujeta potrebam in željam uporabnika, je vloga socialnega delavca usmerjena v redno spremljanje uporabnika in njegovih življenjskih okoliščin. Vloga socialnega delavca se kaže tudi v zastopništvu, saj s posredovanjem in sodelovanjem pridobivajo potrebno podporo posameznikove ožje in širše socialne mreže, strokovnih služb in skupnosti pri zagotavljanju ustreznih pogojev za varno in samostojno življenje starega človeka. Pri raziskavi je bilo ugotovljeno, da

se stari ljudje v domačem okolju poleg ovir zaradi neprimerne bivalnega okolja soočajo tudi z drugimi stiskami, kot sta strah in negotovost ob samostojnem bivanju, ker nimajo zagotovljenega socialnega stika. V teh primerih se kot učinkovita podpora pokaže vključevanje informacijsko-komunikacijskih tehnologij, kakršna je pomoč na daljavo. Ta s pripomočki in storitvami omogoča socialni stik, pomoč in varnost, saj lahko človek s pritiskom na gumb vedno vzpostavi stik z drugo osebo, ki lahko organizira potrebno pomoč. Storitve prek aplikacij in senzorjev omogoča ohranjanje samostojnosti uporabnika in nemoteče spremljanje tega v primeru demence. Težava, ki je bila poudarjena v zvezi s senzorji, je občutek nadzora pri starih ljudeh. Pri tem lahko pomaga primerno ozaveščanje starih ljudi o varnosti in pomenu stika z zunanjim svetom ter mogoči podpori informacijsko-komunikacijskih tehnologij. To potrjuje tudi raziskava Kerblerja idr. (2020), ki je pokazala, da so kljub zadržanosti starih ljudi do tehničnih rešitev pametnega doma ob ustrezni predstavitvi te zanje v visokem deležu sprejemljive. Pri vprašanju pripomočkov in prilagoditev v stanovanju je pomembna tudi fizioterapija. Njena vloga se kaže v izvajanju senzoričnih in motoričnih testov in svetovanju pri pridobitvi pripomočkov ali prilagoditvi v bivalnem okolju. Fizioterapevtka je opozorila na slabo informiranje o možnostih pridobitve pripomočkov ob postavitvi diagnoze in negativno ocenila postopek uveljavljanja pravice do pripomočkov, ki se začne na pobudo starega človeka. Poudarila je težavo, da stari ljudje nimajo primerne znanja in izkušenj, da bi se lahko odločili, kakšen pripomoček potrebujejo, zato bi se postopek za pridobitev konkretnega pripomočka moral začeti na pobudo stroke. Vloga fizioterapevtke je nepogrešljiva tudi pri učenju uporabe različnih pripomočkov, da maksimalno prispevajo k uporabi in lažji oskrbi ter ohranjanju varnosti in samostojnosti starega človeka. Pri pridobivanju pripomočkov imajo pomembno vlogo tudi trgovine z ortopedskimi pripomočki, ki prav tako informirajo in svetujejo, izvajajo pa tudi prilagoditve bivalnih okolij prek izvajalcev, ki so zadržani za to področje. Vloga delovne terapije je pri nas slabo razvita, saj temelji na preventivnem delovanju za preprečevanje padcev in ohranjanje samostojnosti, treningu vsakodnevnih opravil in svetovanju iz izkustvenega dela v konkretnem primeru. V tujini pa je ocena delovnega terapevta ključna za pridobitev sredstev in izvedbo prilagoditev. Na Švedskem delovni terapevt na podlagi ocene izda uradno potrdilo, ki se priloži k prošnji za dodelitev sredstev (Fänge idr., 2013), zato bi morala biti tudi pri nas njihova vloga v prihodnje zelo pomembna.

Na ravni strokovnih služb se kaže potreba po organiziranju in povezovanju različnih že delujočih akterjev na področju oskrbe starih ljudi v skupnosti ter postavitve sistema monitoringa in načrtnega vključevanja ranljivih in socialno izključenih posameznikov v socialno varstveno mrežo podpore in pomoči. S strani strokovnih delavcev je bila izražena potreba po aktivni

pomoči skupnosti pri opredelitvi primerov socialne stiske, ki bi potrebovali pomoč strokovnih služb. Na drugi strani se izvaja program Starejši za starejše, ki je z dejavnostjo prostovoljcev uvedel precej učinkovit sistem monitoringa v skupnosti za prepoznavanje primerov socialne izključenosti in neprimernih življenjskih okoliščin ter zagotavljanje medsebojne laične pomoči. Vendar laična pomoč pogosto ne zadostuje za izražene potrebe, srečujejo pa se tudi z neodobravanjem in agresivnim vedenjem svojcev starih ljudi. Pri tem bi bili potrebni strokovna podpora, pomoč in vodstvo, česar običajno niso deležni. Težave se torej pojavljajo pri vzpostavljanju povezave s strokovnimi službami, kjer prostovoljci ne dobijo potrebne podpore. S tem se omejuje in izničuje pomen prizadevanj starejših, njihovega dela in prispevka v skupno dobro. Prav tako se s takim delovanjem močno omejuje uresničevanje koncepta aktivnega staranja. Na tem področju bi zato stroka morala s pomočjo društev upokojencev narediti korak v smeri neposrednega povezovanja s populacijo starih ljudi v skupnosti ter tako omogočiti dostop do potrebne pomoči in storitev. Pri tem je treba določiti komunikacijski kanal, da bi se opažene potrebe prenesle do strokovnih služb, ki pa bi morale prevzeti odgovornost za zagotovitev pomoči. Poudarjeno je bilo tudi pomanjkanje informiranosti o pravicah starih ljudi in obstoječih oblikah pomoči. Tukaj bi svojo vlogo morali učinkoviteje opraviti strokovni delavci in izvajalci z informiranjem starih ljudi o njihovih pravicah, mogočih oblikah pomoči in preventivnem delovanju za preprečevanje padcev in ohranjanje samostojnosti. V Koreji so se kot učinkovit način informiranja in spodbujanja pozitivnega delovanja izkazali izobraževalni programi na temo upada zmogljivosti in adaptacije domov za preprečevanje padcev starih ljudi (Jang in Lee, 2015, str. 667–668). Tudi raziskava Kerblerja idr. (2020) je potrdila pomemben vpliv ustrezne predstavitve novosti na odziv in sprejemanje s strani populacije starejših. Na področju celotne populacije starih ljudi je torej treba zagotoviti učinkovito informiranje in ozaveščanje, pri čemer so prioriteta predvsem aktivni prostovoljci, ki se že zdaj samoiniciativno trudijo za izboljšanje položaja starejših. Zagotoviti je treba podporo njihovem delovanju, jih usmerjati, seznanjati z novostmi in vključevati v razvoj storitev v skupnosti, saj so pomemben vezni člen med starimi, pogosto socialno izključenimi ljudmi, ki nujno potrebujejo pomoč, in strokovnimi službami, ki lahko zagotovijo to pomoč. Na področju informiranja je treba poudariti tudi opozorilo sogovornice o konkretni vlogi centrov za socialno delo. Ti bi po njenem mnenju morali prevzeti učinkovito in poglobljeno svetovalno vlogo, pri čemer bi se poleg palete storitev pomoči načrtovala tudi paleta podpornih storitev, s katerimi se uporabnik nauči ohranjati samostojnost kljub svoji oviranosti. Usmeriti bi se morali v strategije krepitve samostojnosti uporabnika in razmisliti o rehabilitaciji ter vključevanju fizioterapevtske in delovno terapevtske obravnave v bivalno okolje. S tem bi omogočili, da se človek ponovno priuči veččin, ki jih je izgubil zaradi zdravstvenih težav. Na

področju ozaveščanja in spodbujanja preventivnega delovanja ima pomembno vlogo tudi Inštitut Antona Trstenjaka. Na področju primernosti stanovanj se izvaja program za preprečevanje padcev v starosti in program Varno staranje (Ramovš, 2018, str. 43).

8.3 Raven države

Ukrepi za podaljševanje bivanja starejših v domovih, prilagojenih na način, ki omogoča samostojnost in kakovostno življenje, zmanjšujejo potrebo po institucionalizaciji, ki je posledično preložena na poznejši čas ali postane nepotrebna. S tem se vložek države hitro povrne na račun nižjih stroškov za plačevanje institucionalne oskrbe (Kerbler, 2012, str. 110–111). Na ravni države se kot velika ovira kaže togost zakonodaje, ki je še posebej opazna na področju pridobivanja finančnih sredstev in uveljavljanja pravic do pripomočkov. Z vidika prilagoditve bivalnega okolja bi bilo v Sloveniji treba razviti in uveljaviti standardizirane merske instrumente, ki jih uporabljajo v tujini, na primer *The Housing Enabler Instrument*, ter raziskovalcem omogočajo zanesljivo, veljavno in sistematično zbiranje podatkov o dostopnosti v običajnih stanovanjih (Fänge in Iwarsson, 2005, str. 49). Taki instrumenti bi omogočili pridobitev natančne objektivne in subjektivne ocene primernosti bivalnega okolja in potrebnih prilagoditev, na podlagi katere bi se lahko nato dodeljevala tudi potrebna finančna sredstva. Za prilagoditev bivališč starejših bi morala država omogočiti najem ugodnih kreditov ter po zgledu Nemčije in Velike Britanije vzpostaviti mrežo svetovalnic za prilagajanje stanovanj. Vir za zagotavljanje ustreznega stanovanjskega varstva starejših v prihodnje so tudi družinski transferji. Za Slovenijo je po podatkih Evropske komisije (2007) značilna relativno visoka stopnja medgeneracijske povezanosti, kar pomeni, da je večina otrok pripravljena plačevati za oskrbo svojih staršev. Za ustrezno stanovanjsko varstvo in oskrbo v starosti pa bi poleg finančne pomoči družinskih članov in države morala prispevati tudi družba kot celota, kar bi bilo mogoče z vzpostavitvijo sistema socialnega zavarovanja za dolgotrajno oskrbo, ki bi bil ob pokojninskem in zdravstvenem zavarovanju tretji sistem, ki bi ga financiralo delovno aktivno prebivalstvo. K reševanju te problematike lahko veliko prispeva razširitev konverzije nepremičnim v dohodek, ki bi starejšim ljudem omogočal, da ostanejo v svojem domu čim dalj časa in si zagotovijo dodaten dohodek za preživetje, obenem pa bi lahko pokrili manjkajoče stroške s prehodom v institucionalno oskrbo, vendar te možnosti pri nas (še) ne razvijamo. K vzpostavitvi instrumentov bi morale veliko prispevati vlada, zlasti z zagotovitvijo ustrezne zakonodaje in nadzora, ter banke in zavarovalnice, ki bi omogočile dostopnost ustreznega stanovanjskega in hipotekarnega trga (Kerbler, 2012, str. 110–111). Poleg tega bi bilo za prilagoditev stanovanja smiselno razmisliti o ustanovitvi agencij za stanovanjske izboljšave, kakršne delujejo v Združenem kraljestvu.

Namenjene so splošni podpori starih ljudi na vseh življenjskih ravneh, ljudi z invalidnostmi ali nizkimi dohodki pri popravilih, izboljšavah, vzdrževanju ali prilagoditvi domov glede na njihove spreminjajoče se potrebe (Later Life Care, 2019).

Strokovne delavke so opazile slabo prepoznavnost možnosti prispevka različnih strokovnih služb pri zagotovitvi primernih pogojev za preživljanje starosti v domačem okolju. Poudarjeni sta bili potreba po vključitvi različnih strok in izvajalcev (kot so delovni terapevti, medicinske sestre, ortotiki in protetiki) ter potreba po medsebojnem povezovanju in sodelovanju pri načrtovanju in izvedbi storitev in prilagoditev v skupnosti. Izrazile so željo po identifikaciji kadrovskih potreb za zagotavljanje celostne oskrbe na terenu ter ureditev zakonodaje, ki bo omogočila vključitev in sodelovanje različnih strok. Zagotoviti bi bilo treba možnost multidisciplinarnih timov za obiske na terenu in po potrebi vključiti tudi druge pomembne akterje. Za uspešno prilagoditev bivalnega okolja so namreč potrebni tudi drugi strokovnjaki, kot so arhitekti, gradbeniki, finančni svetovalci, strokovnjaki za podporno tehnologijo (IKT) itd. V ta namen se ponekod že razvijajo svetovalnice, ki z informiranjem o tehničnih in gradbenih ukrepih, svetovanjem in celotnim vodenjem projekta prilagoditve (če stari ljudje tega ne zmorejo sami) v stanovanjih poskušajo staremu človeku zagotoviti funkcionalen prostor, ki je hkrati lep ter mu zagotavlja osebno intimnost in skupno sožitje (Grdiša, 2010). Multidisciplinarni pristop, ki bi ga omogočile svetovalnice, zahteva tudi določitev stroke, ki bo proces umerjala, vodila, povezovala, koordinirala in nadzirala. Ta stroka bi zaradi svoje širine in narave dela lahko bilo socialno delo, ki bi lahko začelo uvajati dejavnosti svetovalnic. Kot ovira na ravni države se kaže nedostopnost storitev, pri čemer so sogovornice posebej poudarile dolge čakalne vrste. Ta težava kaže na pomanjkanje zadostnega števila izvajalcev. Za ozaveščanje in podporo pri načrtovanju in izvedbi prilagoditev v bivalnem okolju bi zato bilo treba poleg vključitve ustreznega kadra zagotoviti tudi zadostno število izvajalcev, ki bi lahko zadostili številnim potrebam po prilagoditvi bivalnih okolij starih ljudi. Država bi zato morala poiskati strategije, kako stari ljudem omogočiti dostop do oskrbe in zagotoviti dovolj izvajalcev, ki bi lahko zadostili hitro naraščajočim potrebam populacije starih ljudi. Prav tako bi z ureditvijo normativov morala težiti k temu, da se kakovost oskrbe v skupnosti približa institucionalni.

Na ravni države je glavna možnost za nadaljnji razvoj storitev na področju prilagoditve stanovanja sprejetje Zakona o dolgotrajni oskrbi (Vlada Republike Slovenije, 2021), ki v predlogu v 32. členu določa pravico posameznika do storitev za krepitev in ohranjanje samostojnosti, ki vključuje storitve za krepitev in ohranjanje samostojnosti in zmanjšanje potrebe po pomoči oziroma preprečevanje poslabšanja stanja upravičenca, storitve psihosocialne podpore, storitve postdiagnostične pod-

pore osebam s sindromom demence in storitve svetovanja za prilagoditev bivalnega okolja. V tem kontekstu pomeni, da bi bila prilagoditev bivalnega okolja pravica posameznika, ko jo ta potrebuje. Sicer je mreža izvajalcev po informacijah sogovornic v Sloveniji že dobro razvita, izvajalci se že med seboj povezujejo in so usposobljeni za izvedbo prilagoditev. Težava se zato kaže predvsem v dejstvu, da je uporabnik sam financer storitev. Če bo omenjeni zakon uredil področje financiranja in omogočil uveljavljanje storitev na podlagi upravičenosti, obstajajo dobre možnosti za razvoj storitev na področju prilagoditve bivalnega okolja. Pri tem bo pozornost treba nameniti tudi cenovni dostopnosti storitve, pri čemer svetovalci in izvajalci ne bi smeli biti preveliko finančno breme za starega človeka, trajanje prenove bi moralo biti natančno opredeljeno, cene pa jasne in določene vnaprej. Poskrbeti je treba tudi za zagotovitev sofinanciranja prilagoditev in preproste postopke za uveljavljanje in pridobitev subvencij. Zagotoviti bo treba nadzor in natančen seznam preverjenih svetovalcev in izvajalcev na občinski ravni, ki lahko pri prilagoditvah stanovanj nudijo tudi strokovno pomoč. Tako bi stari ljudem lahko olajšali odločitve o prilagoditvah in skrbeh glede izvedbe (Kerbler idr., 2020).

Država bi morala dejavnejšo vlogo prevzeti tudi pri promociji aktivnega staranja. Promocijo bi lahko izvajala z zagotovitvijo programov, projektov, izobraževanja, usposabljanj ipd., s čimer bi lahko prispevala k preventivnemu delovanju in načrtovanju življenja v starosti. Prav tako je njena naloga s sofinanciranjem podpirati dejavnosti organizacij, ki delujejo na področju starih ljudi. Hkrati bi bilo treba zagotoviti podporo in pomoč pri prizadevanju starejših za povezovanje in vključevanje v dejavnosti društev upokojencev, s čimer bi omogočili tudi njihov glas pri oblikovanju zakonodajnih določil, pravic, storitev itd., ki nudijo osnovno podlago za možnosti aktivnega, varnega in samostojnega preživljanja starosti v domačem okolju.

9 Sklep

Velik delež starih ljudi danes biva v neprimernem bivalnem okolju, kar povečuje tveganje za padce in druge nesreče, s čimer bivanje v domačem okolju postaja vse nevarnejše in vse težje obvladljivo. Cilj prilagoditve v bivalnem okolju je odstranitev vseh ovir in zagotovitev čim boljšega ujemanja komponent oseba-okolje-dejavnost, kar pomeni, da okolje človeku zagotavlja čim optimalnejše možnosti za življenje glede na njegove potrebe in želje. Zagotovitev tega zahteva vključitev uporabniške perspektive že v samo načrtovanje prilagoditve. Pri vprašanju prilagoditve se poleg gradbenih značilnosti pojavljajo tudi druge težave in ovire, ki zavirajo ali celo onemogočajo prilagoditev. Kažejo se na ravni posameznika in skupnosti, strokovnih služb, izvajalcev in države. Prav tako se na vseh ravneh kažejo vloge,

s katerimi posamezni akterji prispevajo k reševanju problematike, in tudi možnosti nadaljnjega razvoja na tem področju.

Ovire in težave na ravni posameznika in skupnosti so strah in negotovost ob prilagoditvi zaradi posegov v vsakdanji mir in visokih stroškov. Odločitev otežujeta čustvena navezanost na videz prostora in predmetov v njem in precenjevanje lastnih zmožnosti, zaradi česar stari ljudje o preventivnem delovanju ne razmišljajo in se v starosti celo selijo v samoto na podeželje. Težava je tudi slaba informiranost o primernosti bivalnega okolja, zato je med starimi ljudmi veliko t. i. »sprijaznjenih«, ki so zadovoljni tudi v manj primernih bivalnih okoljih. Dodatna ovira je slab ekonomski položaj starih ljudi, če posebej vdov, dohodki katerih ne zadoščajo za vzdrževanje ustreznega življenjskega standarda. Na ravni posameznika je težava tudi odvisnost od socialne mreže. Zaradi odsotnosti bližnjih so stari ljudje pogosto prepuščeni sami sebi, zato ne pride do potrebne prilagoditve, hkrati pa so bližnji lahko tisti, ki z nesprijemanjem sprememb v zdravstvenem stanju starega človeka in precenjevanjem njegovih zmožnosti zavračajo prilagoditve. Poudarjena je tudi težava slabe informiranosti o pravicah starih ljudi in obstoječih oblikah pomoči. Na ravni skupnosti so kot težave poudarjene dojemanje starosti kot tabu teme, ki pa jo lahko povežemo z drugo oviro, ki izhaja iz odsotnosti načrtovanja starosti. Tretja ovira na ravni skupnosti so omejitve pri izvajanju medsebojne laične pomoči, ki ne zadošča za opažene potrebe, in odsotnost podpore strokovnih služb. Na področju starejše populacije so možnosti prispevka pri nadaljnjem razvoju na tem področju predvsem v uresničevanju koncepta aktivnega staranja, širjenju ozaveščenosti o primernosti bivalnega okolja in preventivnem delovanju ter vključevanju novoupokojenih ljudi v društva upokojencev, kjer se lahko ogromno naredi s preventivnim delovanjem, informiranjem in načrtovanjem za varno in samostojno preživljanje starosti v domačem okolju. Sicer pa bi se družba kot celota morala usmeriti v sprejemanje starosti kot enakovrednega življenjskega obdobja.

Na ravni strokovnih služb se v načrtovanje bivanja v domačem okolju aktivno vključujejo socialno delo, storitev pomoči na daljavo, fizioterapija in trgovine s strokovnimi pripomočki, velik potencial za prihodnost pa ima delovna terapija, ki v sodelovanju v okviru zmožnosti zagotavlja potrebno pomoč za zagotovitev primernih pogojev za bivanje v starosti. Na ravni strokovnih služb se zelo očitno kaže potreba po organiziranju in povezovanju različnih že delujočih akterjev na področju oskrbe starih ljudi v skupnosti ter postavitev sistema monitoringa in načrtnega vključevanja ranljivih in socialno izključenih posameznikov v socialnovarstveno mrežo podpore in pomoči. Pri tem se pojavlja težava pri vzpostavljanju povezave s strokovnimi službami, saj prostovoljci ne dobijo potrebne podpore. Na tem področju bi zato stroka morala s pomočjo društev upokojencev narediti korak v smeri neposrednega povezovanja

s populacijo starih ljudi v skupnosti ter tako omogočiti dostop do potrebne pomoči in storitev. Pri tem je nujno treba določiti komunikacijski kanal, kako opažene potrebe prenesti do strokovnih služb, ki pa morajo prevzeti odgovornost za zagotovitev pomoči. Poudarjeno je bilo pomanjkanje informiranosti o pravicah starih ljudi in obstoječih oblikah pomoči. Tukaj bi svojo vlogo morali učinkoviteje opraviti strokovni delavci in izvajalci ter informirati stare ljudi o njihovih pravicah, mogočih oblikah pomoči in preventivnem delovanju za preprečevanje padcev in ohranjanje samostojnosti. Na področju informiranja je treba poudariti tudi opozorilo sogovornice o dejanski vlogi centrov za socialno delo. Ti bi po njenem mnenju morali prevzeti učinkovito in poglobljeno svetovalno vlogo, v okviru katere bi se poleg palete storitev pomoči načrtovala tudi paleta podpornih storitev, s katerimi se uporabnik nauči ohranjati samostojnost kljub svoji oviranosti.

Na ravni države se kot ovira kaže togost zakonodaje, ki je še posebej opazna na področju pridobivanja finančnih sredstev in uveljavljanja pravic do pripomočkov. Z vidika prilagoditve bivalnega okolja bi bilo v Sloveniji treba razviti in uveljaviti standardizirane merske instrumente, ki raziskovalcem omogočajo ocenitev bivalnega okolja in potrebnih prilagoditev, na podlagi katere bi se lahko dodeljevala tudi finančna sredstva. Za adaptacijo bivališč starejših bi država morala omogočiti najem ugodnih kreditov in vzpostaviti mrežo svetovalnic za prilaganje stanovanj. Za ustrezno stanovanjsko varstvo in oskrbo v starosti bi poleg finančne pomoči družinskih članov in države morala prispevati družba kot celota z vzpostavitvijo sistema socialnega zavarovanja za dolgotrajno oskrbo, ki ga financira delovno aktivno prebivalstvo. K reševanju te problematike lahko veliko prispeva razširitev konverzije nepremičnim v dohodek. K vzpostavitvi instrumentov bi morala veliko prispevati vlada, zlasti z zagotovitvijo ustrezne zakonodaje in nadzora, ter banke in zavarovalnice, ki bi omogočile dostopnost ustreznega stanovanjskega in hipotekarnega trga. Za prilagoditev stanovanja bi bilo smiselno razmisliti o ustanovitvi agencij za stanovanjske izboljšave. Poudarjeni sta bili slaba prepoznavnost možnosti prispevka različnih strokovnih služb pri zagotovitvi primernih pogojev za preživljanje starosti v domačem okolju ter potreba po vključitvi različnih strok in izvajalcev ter medsebojnem povezovanju in sodelovanju pri načrtovanju in izvedbi storitev in prilagoditev v skupnosti. Zagotoviti bi bilo treba možnost multidisciplinarnih timov za obiske na terenu in po potrebi vključiti tudi druge pomembne akterje. V ta namen ponekod že razvijajo svetovalnice, kakršna je določen čas delovala tudi pri nas. Kot ovira na državni ravni se kaže nedostopnost storitev, država bi zato morala poiskati strategije, s katerimi bi starim ljudem omogočila dostop do oskrbe in zagotovila dovolj izvajalcev, ki bi lahko zadostili hitro naraščajočim potrebam populacije starih ljudi. Prav tako bi z ureditvijo normativov morala težiti k temu, da se kakovost oskrbe v skupnosti približa institu-

cionalni. Na ravni države je glavna možnost za nadaljnji razvoj storitev na področju prilagoditve stanovanja sprejetje Zakona o dolgotrajni oskrbi, ki v predlogu v 32. členu določa pravico posameznika do storitev za krepitev in ohranjanje samostojnosti. Mreža izvajalcev v Sloveniji je že dobro razvita, izvajalci se povezujejo in so usposobljeni za izvedbo prilagoditev. Težava je dejstvo, da je uporabnik sam financer storitev. Če bo omenjeni zakon uredil področje financiranja in omogočil uveljavljanje storitve na podlagi upravičenosti, obstajajo dobre možnosti za razvoj storitev na področju prilagoditve bivalnega okolja. Država bi morala dejavnejšo vlogo prevzeti tudi pri promociji aktivnega staranja. Promocijo bi lahko izvajala z zagotovitvijo programov, projektov, izobraževanja, usposabljanj ipd., s čimer bi pripomogla k preventivnemu delovanju in načrtovanju življenja v starosti. Prav tako je njena naloga s sofinanciranjem podpirati dejavnosti organizacij, ki delujejo na področju starih ljudi. Hkrati bi bilo treba zagotoviti podporo in pomoč pri prizadevanju starejših za povezovanje in vključevanje v dejavnosti društev upokojencev, ter s tem omogočiti tudi njihov glas pri oblikovanju zakonodajnih določil, pravic, storitev itd., ki nudijo osnovno podlago za možnosti aktivnega, varnega in samostojnega preživljanja starosti v domačem okolju.

Katja Burger

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo, Ljubljana, Slovenija
E-pošta: burgerkatja92@gmail.com

Viri in literatura

- Age UK (2019): *Adapting your home: Ways to help you stay living at home*. Dostopno na: https://www.ageuk.org.uk/globalassets/age-uk/documents/information-guides/ageukig17_adapting_your_home_inf.pdf (sneto 1. 7. 2020).
- Berčan, M., Pajnikhar, M., Ramovš, J., in Turk, Z. (2010): Arhitektonske ovire in uporaba tehničnih pripomočkov v bivalnem okolju starostnika. *Obzornik zdravstvene nege*, 44(4), str. 257–262.
- Carter, S. E., Campbell, E. M., Sanson-Fisher, R. W., in Gillespie, W. J. (2000): Accidents in older people living at home: A community-based study assessing prevalence, type, location and injuries Australia New Zealand. *Journal of Public Health*, 24(6), str. 633–636.
- Cassity-Caywood, W. (2003): Rural older adults at home. V: Butler, S. S., in Kaye, W. L. (ur): *Gerontological social work in small towns and rural communities*. *Journal of Gerontological Social Work*, 41(1–2, 3–4), str. 229–246.
- Čačinovič Vogrinčič, G., Mešl, N., Možina, M., in Kobal, L. (2011): *Vzpostavljane delovnega odnosa in osebne stika*. Ljubljana, Fakulteta za socialno delo.
- Fänge, A., in Iwarsson, S. (2005): Changes in ADL dependence and aspects of usability following housing adaptation – a longitudinal perspective. *American Journal of Occupational Therapy*, 59, str. 296–304.
- Fänge, A., in Iwarsson, S. (2005): Changes in accessibility and usability in housing: An exploration of the housing adaptation process. *Occupational Therapy International*, 12(1), str. 44–59.
- Fänge, M. A., Lindberg, K., in Iwarsson, S. (2013): Housing adaptations from the perspectives of Swedish occupational therapists. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 20(3), str. 228–240.
- Granbom, M., Iwarsson, S., Kylberg, M., Pettersson, C., in Slaug, B. (2016): A public health perspective to environmental barriers and accessibility problems for senior citizens living in ordinary housing. *BMC Public Health*, 16(772), str. 1–11.
- Grdiša, R. (2010): *Priročnik za načrtovanje sodobnih oblik bivanja starih ljudi*. Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo.
- HABITAT III – National Report Germany (2015): *Nationale Stadt Entwicklungs Politik*. Berlin, Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung.
- Hlebec, V., Kavčič, M., Filipovič Hrast, M., Vezovnik, A., in Trbanc, M. (2010): *Samo da bo denar in zdravje: Življenje starih revnih ljudi*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- Hvalič Touzery, S. (2005): Stanovanjske značilnosti starega prebivalstva v Sloveniji. *Kakovostna starost*, 8(2), str. 15–25.
- Iwarsson, S. (2005): A long-term perspective on person-environment fit and ADL dependence among older Swedish adults. *The Gerontologist*, 45(3), str. 327–336.
- Iwarsson, S., in Wilson, G. (2006): Environmental barriers, functional limitations, and housing satisfaction among older people in Sweden: A longitudinal perspective on housing accessibility. *Technology and Disability*, 18(2), str. 57–66.
- Iwarsson, S., Nygren, C., in Slaug, B. (2005): Cross-national and multi-professional inter-rater reliability of the Housing Enabler. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 12(1), 29–39.
- Jang, M., in Lee, Y. (2015): The Effects of an education program on home renovation for fall prevention of Korean older people. *Educational Gerontology*, 41, str. 653–669.
- Kerbler, B., Filipovič Hrast, M., in Sendi, R. (2020): *Bivanje v starosti*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.
- Kerbler, B. (2012): Stanovanjsko varstvo starejšega prebivalstva v Sloveniji: domovi za starejše in lastniško zasedena stanovanja. *Revija za geografijo – Journal for Geography*, 7(1), str. 101–114.
- Later Life Care (2019): *Home improvement agencies*. Dostopno na: <https://www.which.co.uk/after-life-care/financing-care/financing-home-adaptations/home-improvement-agencies-afl4t7q6tggm> (sneto 1. 7. 2020).
- Lawton, M. P., in Simon, B. (1968): The ecology of social relationships in housing for the elderly. *The Gerontologist*, 8(2), str. 108–115.
- Majcen, I. (2017): *Univerzalna stanovanjska graditev*. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor.
- Mali, J. (2016): Old age: the primer and neglect of social work. *Dialogue in praxis*, 5(18), str. 62–67.
- Mali, J., in Leskošek, V. (2015): The impact of austerity measures and dis-integrating welfare state on social work with older people in Slovenia. *Dialogue in Praxis*, 4(17), 1/2(28/29), str. 1–22.
- Mali, J., Kejžar, A., Šegula, S., Zupančič, D., Mlinarič, M., Govedič, Z., Miklavčič, E., Frece, P., Fajkovič, L., Furlan, N., Vrenko, D., Hirsch, R., in Mičič, A. M. (2019): *Svoboda gibanja v življenju ljudi z demenco – smernice za ureditev prostorov: končno poročilo*. Ljubljana, Fakulteta za socialno delo.
- Martinčič, K., Pavšič, P., in Mervic, T. (2020): *Izšla je publikacija MLADI STARCI o staranju in prostoru*. Dostopno na: <https://www.mcdrija.si/novice/item/1188-mladi-starci-izdaja-publikacije.html> (sneto 13. 3. 2021).

- Niva, B., in Skär, L. (2006): A pilot study of the activity patterns of five elderly persons after a housing adaptation. *Occupational Therapy International*, 13(1), str. 21–34.
- Norin, L., Iwarsson, S., Haak, M., in Slaug, B. (2019): The Housing enabler instrument: assessing threats to reliability and validity. *British Journal of Occupational Therapy*, 82(1), str. 48–59.
- Ramovš, J. (2014): Arhitektura. *Kakovostna starost*, 17(2), str. 58–59.
- Ramovš, J. (2018): Prilagajanje bivališč za starost. *Kakovostna starost*, 21(1), str. 42–43.
- Reed, J., Stanley, D., in Clarke, C. (2004): *Health, well-being and old people*. Bristol, Policy Press.
- Slaug, B., Chiatti, C., Oswald, F., Kaspar, R., in Schmidt, S. M. (2017) Improved housing accessibility for older people in Sweden and Germany: Short term costs and long-term gains. *Environmental Research and Public Health*, 14(9): 964, str. 1–13.
- Slaug, B., Schilling, O., Iwarsson, S., in Carlsson, G. (2015): Typology of person-environment fit constellations: a platform addressing accessibility problems in the built environment for people with functional limitations. *BMC Public Health*, 15: 834, str. 1–13.
- Statistični urad Republike Slovenije (2017): *Kazalniki dohodka, revščine in socialne izključenosti, Slovenija, 2017*. Dostopno na: <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/7464> (sneto 3. 12. 2019).
- Urad za makroekonomske analize in razvoj – UMAR (2017): *Strategija dolgožive družbe*. Ljubljana, Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti in Urad za makroekonomske analize in razvoj.
- Urbanistični inštitut Republike Slovenije (2021): *Priročnik Stanovanje v starosti*. Dostopno na: <https://www.uirs.si/sl-si> (sneto 13. 3. 2021).
- Vlada Republike Slovenije (2021): *Zakona o dolgotrajni oskrbi – predlog, prva obravnava*. Dostopno na: <https://www.gov.si/novice/2021-06-18-vlada-sprejela-predlog-zakona-o-dolgotrajni-oskrbi> (sneto 2. 11. 2021).
- Voljč, B. (2010): Padci v starosti. *Kakovostna starost* 13(3), str. 26–30.
- Zveza društev upokojencev Slovenije – ZDUS (2021): *Svetovalnica za izboljšanje bivanja starejših v Mestni občini Ljubljana*. Dostopno na: <http://www.zdus-zveza.si/svetovalnica-bivanje> (1. 3. 2021).
- Železnik Bizjak, B., Zupan, J., Emeđi, D., Kolman, H. P., Rožmanec, C., Rejc, C., Vojnovič, B., Velikonja, M., Štern, A. M., Kobe, B., Stegnar, M., Pavlin, F., Jarc, M., Dereani, A., Cerar, V., Polach, T., Stopar, M., Bertalanič, M., Vusilovič, M., Klarič, M., in Pečak Jelačin, M. (2017): *Kako varen je vaš dom? VODNIK po varnem stanovanju ZA STAREJŠE*. Ljubljana, Univerza za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani.
- Železnik, B., Sendi, R., in Kerbler, B. (2020): *Stanovanje v starosti: Prilagoditve domačega okolja za kakovostno bivanje*. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije.